

تینگه‌هی زارافی (زمان)، ئەفه ژى بۆ دوو ئەگه‌ران
دزفريت:

أ- جياوازيا ريبازين ليكولينى و ريكيين
چاره‌سه‌ركرنا وان.

ب- گرنگيدان ب هندهك لايه‌نين زمانى و
فهراموشكرنا هندهك لايه‌نين دى ژ بابته‌تى
ليكولينى⁽¹⁾.

هەر ژ كه‌فندا مرۆفان هه‌ولدايه په‌يوه‌نديى ب
ئيكودوو بكه‌ن، بۆ ئەفئى مه‌ره‌مى گه‌لهك ريك
بكاره‌ينايه و گرنگترين ريك ژى (زمان) بوو كو
زمان باشترين و ب هيزترين ريكا
په‌يوه‌نديكرنيبوو، چونكى مرۆف ب ريكا زمانى ب
ئاشكه‌راتر ژ هه‌ر ريكه‌كا ديبا په‌يوه‌نديكرنى،
ده‌ربرينى ژ هزرا خو و هه‌ست و سوز و خه‌يال و
ده‌ورو به‌رى خوڊكه‌ت، هه‌ر چه‌نده ل گه‌ل فئى ژى
مرۆفى هندهك ريكيين ديبن په‌يوه‌نديكرنى ژى
گرتينه به‌ر بۆ ده‌ربرينى ژ هزر و هه‌زين خو،
وه‌كى: ئاماژه ، وينه... هتد، به‌لى ئەفئى ريكه‌ هه‌مى
ناگه‌هنه ئاستى زمانى ، له‌ورا (زمان) ب باشترين
ريكا په‌يوه‌نديكرنى ده‌يته هژمارتن و جفاكى
مرۆفاه‌تبه‌ى ژى هه‌ر ژ كه‌فندا و هه‌تا نه‌و ژ
په‌نخه‌مه‌تى پاراستنا رابوردوو و ئيستا و ئاييندى
خو فئى په‌يوه‌نديى به‌رز رادگريت و بۆ فه‌گوه‌استنا
كه‌لتورى خو ژ نه‌وه‌يه‌كى بۆ نه‌وه‌يه‌كى دى
بكارده‌ينيت .

په‌يها زمان (language) د بنه‌رتدا ژ په‌يها
گريگى (LOGOS) هاتيه وه‌رگرتن كو ئەفئ
په‌يها د زمانى گريگيدا ب واتا (په‌يفيان
ئاخفتن) ده‌يت⁽²⁾. زارافى (زمان) ب دوو

ديالېكتين سه‌ره‌كبين زمانى كوردى (كرمانجيا
سه‌رى) و (كرمانجيا خواري) بۆ مه‌به‌ستا
شروقه‌كرنى و ديار كرنا ئالين وه‌كه‌ه‌فى جوده‌ه‌ى
د ناهه‌را واندا ل سه‌ر چوار ئاستين زمانفانى
(ده‌نگسازى، وشه‌سازى، رسته‌سازى،
واتاسازى).

به‌ندى سيى: ئەفئ به‌نده ده‌رئه‌نجامه‌كه بۆ هه‌ردوو
به‌ندين (ئيكى) و (دووى) و ل دويش په‌هه‌رين هه‌ر
ژ كه‌فندا ژ لايى فه‌يله‌سوڤ و زمانفانه
كاربه‌هاتيه‌كرن جوده‌ه‌ين د ناهه‌را زمان و
ديالېكتيدا ديارده‌كه‌ت.

ژ بلى ئەفان هه‌رسى ته‌وه‌رين ل سه‌رى ئاماژه
پى هاتيه‌دان، ليكولين گه‌هه‌شتيه چه‌ندين
ده‌رئه‌نجامان و بۆ مه‌به‌ستا ليكولينى ژى مفا ژ
چه‌ندين سه‌رچاوه‌يان هاتيه وه‌رگرتن و ل
دوماه‌ى ژى ژبلى پوخته‌يا ليكولينى ب زمانى
كوردى ئەفئ پوخته‌يه هاتيه وه‌رگيران بۆ سه‌ر
هه‌ردوو زمانين (عه‌ره‌بى) و (ئنگليزى).

(1) به‌ندى ئيكى - زمان:

ليكوله‌ران هه‌ر ژ كه‌فندا وه‌تا نوكه زمان ب
گه‌لهك شيوه‌يان په‌ناسه‌كريبه، چونكى هه‌ر
كۆمه‌كى ژ زانايان گرنگى دا بۆ هندهك لايه‌نين
زمانى و پسپورين زمان ژى هه‌مى شيانين خو بۆ
ليكولينى ل سه‌ر زمانى ته‌رخانكريبه، به‌لى هه‌تا نه‌و
دى بينين، ل دۆر ئەفئى بابته‌تى نه‌ دريكه‌ه‌فتينه وب
شيوه‌يه‌كى تايه‌تى سه‌هه‌راتى ئارمانجا پيدفى ژ
په‌ناسه‌كرنا زمانى، هه‌روه‌سا سه‌باره‌ت دياركرنا

سیستمه مه کی ژ هیمايان و هیزا وی سیستمه می د
ئیگگرتنا واتایا واندايه، ب واتایه کا دی بههرا
زمانی د بنه رتدا ب تاکه کهسانفه یا گریدايه،
بهلی زمانی تابهت دهرئه نجامه کا جفاکیه بو بههرا
زمانی⁽⁴⁾.

بو ئهقی مه بهستی دی ههولددین، هندهك
پیناسین زمانی ژ روانگیا جفاکیه بهرچا فبکهین:

(De Saussure) دیژیت: ((زمان
سیستمه مه که ژ هیمايان دهنگی د هزرا کومه لا
زمانفانیدایه و په یوه ندیی د ناقبهرا واندا
دورستدکته و تاکه کهسین زمانی ب ریکا
گوه داریکرنی ژ کومه لا خو وهر دگرین))⁽⁵⁾.

ههروه سا (Edward sapir) ژی دیژیت:
((زمان هویه کی نا غه ریزی و تابهته به مروقه بو
دهر برینی ههست و ئاره زوو به کار دیت، بههوی
ره مزی له سه ر یاسا رۆشتوو وه کارده کات و
له ژیر دهسه لاتی مروقدایه))⁽⁶⁾.

ل گهل بوچوونین ل سه ری (Roy s
Hagman) ژی دیتنا خو ل دور زمانی
دیاردکته و دیژیت: ((زمان شیانه کا هزریا
وهر گرتیه و سیستمه مه کی تابهتی ژ هیمايان
به ره لایین دهنگدار پیکدهیینیت، ب ریکا نهوی
تاکه کهس د ناؤ جفاکیدایه په یوه ندیی ب ئیکودوو
ده کهن))⁽⁷⁾.

(Andre Martinet) ژی زمانی ب فی
شیوهی پیناسه دکته: ((زمان هویه که بو له
یه کتر گه یشتن له چند دانیه کی بچووک
په یو داده بی، نهو دانهش خاوه نی واتای

تیگه هان دهیته نیاسین، تیگه هی گشتی و تیگه هی
تابهتی و مه بهست ژ تیگه هی گشتی نهوه، نهوی
ل دهؤ (Ferdinand de Saussure)
ب (language) دهیته نیاسین کو زمان شیانه و
هیقینه کی مروقایه تیه و دیارده یه کا جفاکیه ونه یی
گریدايه ب زمانه کی دیار کریفه و دبکاره یانیدا
دبته جو ره کی تابهت ژ ناخفتنی و ئاماژی ددهته
نهوی ساخله تا مروقایه تی، نهوا مروقه ژ هه می
چیکریین دی، دویر ژ ده می و جهی و دویر ژ
جو ره جو ریین زمانی ل سه ر رۆیی نهردی ههین
جودادکته. مه بهست ژ تیگه هی تابهت یی
زارا فی زمانی ژی نهوه، نهوی ل دهؤ (de
Saussure) ب (langue) دهیته نیاسین،
زمانه کی دهستنبشان کریه، وه کی زمانی عه ره بی
یان زمانی ئینگلیزی... هتد⁽³⁾.

گروقه بو ئهقی چه ندی د گوتنا (Saussure
De) دیارد بیت، ده می دیار کری کو بههرا زمانی
دوو لایه نان بخو قه دگریت، لایه نی ئیکی یی
که سییه و لایه نی دووی یی جفاکیه و په یوه ندی
د ناقبهرا هه ردوو لایه ناندا یا ب هیزه، هه تا وی
را دهی ب زه حهت بهینه ژ ئیکجودا کرن و زمانی
تابهتی، وه کی: (زمانی ئینگلیزی و زمانی
عه ره بی... هتد)، لایه نه کی بهرزه و تابهته ژ بههرا
زمانی و د هه مان ده مدا به ره مه کی جفاکیه بو
شیانا بههرا زمانی و پراکتیکرنا وی کو دبته
پشته فان بو وی شیانا ل گهل مروقی د قوناغا
زکماکیدایه پیداد بیت، بهلی زمانی تابهت تشته کی
وهر گرتیه و ریکه فتن یا ل سه ر هه می کو بریتیه ژ

خویانن))⁽⁸⁾، ژ لایه کی دیفه (Georges .A Vendryes) زمانی پیناسه دکهت و دبیژیت: ((زمان وینه یه کی دهنگیی نمونه یه و خو ل سهر هه می تاکه که سین د ناؤ ئیک کومدا دسه پییت))⁽⁹⁾.

(Stephen Ullman) ژی پیناسه کی ددهته زمانی و کونه گله گ یا دویره ژ رامانا پیناسه یا (Georges .A Vendryes) ی، ده می دبیژیت: ((زمان سیستمه که ژ هیمایین دهنگی عومبارکری د هزارا تاکه که سین کومه لا زمانقانیدا))⁽¹⁰⁾، ههروه سا (Henry Sweet)⁽¹¹⁾ ژی، د پیناسه یا خودا بو زمانی دووپاتی ل سهر دهنگ و په یقی دکهت، ده می دبیژیت: ((زمان هوپه که بو دهر برینی و ب ریکا دهنگی دهر برین ژ هزری دهیته کرن))⁽¹²⁾.

د ژیده رین عه ره بی ژیدا ب رهنگه کی ژ رهنگان ناماژه ب نه فی دیاردی هاتیه دان، بو نمونه ههردوو زانایین زمانی عه ره بی (ابن جنی) و (ابن فارس) دبیژن: ((زمان دهنگه و هه ر جفاکهک ب ریکا وان دهنگان دهر برینی ژ ئاره زووین خو دکه ن))⁽¹³⁾.

ل په ی نه فی پیناسین سهری هاتین لیکوله رین زمانی چ یین پسرور دبواری زمانیدا یان هه ر بواره کی دی لیکولینیدا پیناسه و دیتین جوره و جور ل دور نه فی تیگه می دیار کرینه، به لی ل سهر پیناسه یه کی کو هه می لایه نان رازی بکهت یان هه فیشکی د ناقههرا واندا په یدابکهت ریکنه که فینه، نه فه ژی دزقریته فه بو نه وی

چهندی کو زمان تیگه هه کی ئالوزه و د شیاندا نینه هه می تایه تمه ندین وی د پیناسه یه کا بتییدا بهینه کومکرن، به لی سهره رای هندی دی بینین، هه تا راده یه کی هه می پیناسه دووپاتی ل سهر نه فان بنه مایین ل خواری دکه ن و ب ریکا وان روگه می زمانی دیاردیت کو هه ر (زمانه کی سروشتی)⁽¹⁴⁾، ب رهنگی ژ رهنگان ل دویش وان بنه مایان دهیته ئافاکرن، نه وژی:

(2-1) ئیک - زمان دهنگه:

ده می نه م دبیژین زمان دهنگه ((مه بهست ژ فی تایه تمه ندی نه وه کو که رهستی زمانی مرو فان دهنگه، نه ه دهنگه ژی دقوناغا یه کیدا ژ نه گه ری ئیککه فتنا بای ل گهل نه ندامین دورستکرنا دهنگان دکه نالی ده قیدا په دادین و دقوناغا دویدا ب ریکا شه پولین بای دناؤ سروشتیدا دهینه فه گوهازتن و دقوناغا سییدا ب ریکا که نالی گو می دهینه وه رگرتن و ل دوماهی ژی نه ه دهنگه ب ریکا چه ندین کریارین تایهت ب شیاین مه ژیی مروقیفه دهینه قافارتن و نه و هزارا دناؤ خودا هه لگرتی ژ لایی مه ژیی مروقیفه دهینه شروفه کرن))⁽¹⁵⁾. ئانکو ب واتایه کا دی نه ه

زمانی نه م دبیژینی زمان پیدقیه بهینه درکاندن و مه بهست ژی نه زمانی جهسته یه، به لی بکارهینانا هیمایین نه زمانی ب شیوه یه کی گشتی ددیارکرنا مه بهست و پیدقیاتین مروقی ب زمان ناهینه هژمارتن، هه ر چهنده واتا ژی یین ههین، چونکی نه فی زمانی لایه نی ئیکی نه وی De (Saussure) ب (Signe) ناماژه بوکری نینه،

هەر چه‌نده لایه‌نی دووی (Singificans) ل دویف ریککه‌فتنا جفاکی یا هه‌ی.

(2-2) دوو – زمان سیسته‌مه:

زمانی مروّقان ل دویف سی سیسته‌میین سه‌ره‌کی کاردکه‌ن و هه‌ر ئیک ژ وان سیسته‌مان ل سه‌ر چه‌ند یاسایی بچویکتر دهینه دابه‌شکرن و ئەف پیکهاته هاریکاریا مروّقان دکهن کو ب ساناهی فییری زمانی بن، ئەوژی :

أ – سیسته‌می ده‌نگسازی:

سه‌رجه‌م ئەوان ده‌نگین مروّ دشیته به‌ره‌م دهینیت، ئاخفتکه‌رین زمانه‌کی دیارکری هژماره‌کا دیارکریا ده‌نگان هه‌لدبژیرین بو ته‌فایا بکارهینانین زمانی خو و هه‌می زمان مفایی ژ وه‌رگرتنا ده‌نگان بو ئافاکرنا ئافهیی زمانی خو وه‌کی ئیک نین، بو‌نموونه: د هنده‌ک زمانین باشوری روژه‌لاتا ئاسیا و گزیرتین ده‌وروه‌رین ژاپونیدا، ریژه‌یا بکارهینانا ئەفان ده‌نگین زمانی دهینه خواری و دگه‌هیته د ناقه‌را (14-27) ده‌نگاندا و ل هه‌مان ده‌فهرین نافبری ریژه بلند دبیت و دگه‌هیته (44-46) ده‌نگان و ریژه‌یا سروشتیا ده‌نگان د ناقه‌را (25-35) ده‌نگاندایه و د زمانی کوردیدا (32) ده‌نگین هه‌ین⁽¹⁶⁾.

هه‌ر زمانه‌کی هژمارا ده‌نگین تیدا دهینه درکاندن، پژه ژ ئەوان هیمایی د نقی‌سینیدا بو دهینه دانان، وه‌کی: زمانی فه‌ره‌نسی، زمانی ئەلمانی، زمانی ئینگلیزی و د هه‌ر زمانه‌کیدا ده‌نگ ب ره‌نگه‌کی موکم وه‌ک سیسته‌مه‌کی گونجای پیکه‌ده‌گریداينه و ئەفه بناغه‌یی ئیکه‌یه ژ

بنه‌مایین ده‌نگسازی و ئەف بناغه‌یه دیارده‌ت کو زمان پیکناهیت ژ ده‌نگین دوره‌په‌ریژ، به‌لکو ژ سیسته‌مه‌کی ریک‌خستی ده‌نگان پیکده‌یت⁽¹⁷⁾ بو نمونه د زمانی کوردیدا هژمارا ده‌نگان پژه ژ ده‌نگین تیپ بو هاتینه دانان، وه‌کی ل ئەفان نمونه‌یین ل خواری:

1- (پ) سقك _____ پاشی (پشتی ده‌مه‌کی دی)

_____ پاشی (پشیا تشته‌کی)

2- (ت) سقك _____ تی (برایی می‌ری ژنا ئیکی)

_____ تی (دار بخو‌یان به‌ری دارا تیی)

(ت) گران _____ تا (تا ب مه‌به‌ستا نه‌ساخی)

_____ تا (لق، چه‌ق)

3- (چ) سقك _____ چل (ژمارا چل)

_____ چل (نویسه‌ک)

4- (ك) سقك _____ كتك (پشیکا نیر)

_____ كتك (هژیرا هه‌شکری)

هه‌روه‌سا سیسته‌می ده‌نگسازی گرنگی ده‌ته یاسایی بر‌گه‌سازی، ئەوین دبه‌نه بنه‌ره‌ت بو دروستکرنا سه‌رجه‌م بر‌گه‌یین زمانان، بو نمونه بر‌گه‌سازیا زمانی کوردی ب ئەفی شیوه‌ی خواریه:

و _ V

ئەز _ VC

ئاست _ VCC

سی _ CV

چار _ CVC

بری _ CCV

فرۆت _ CCVC

چه‌ند _ CVCC

خوارد _ CCVCC⁽¹⁸⁾.

(2 - 3) سی - پهيوه ندييا دوو قولي و دووباره
بهره مهيتان د زمانيدا:

زمان ديارده په كا دوولايه نييه، نانكو زمان يي
پيځهاته ژ دهنګ و واتايي و نهؤ هردوو لايه نه
ديځه گريداينه و پيځه كاردكهن، چونكه هر
لايه كي بهيته ژ دهستان، لايه ني ديتر ژي بهه ايي
خو نامينيت و لايه ني دهنګي يي پيځهاتيه ژ
زنجيره كا دهنګان و نهؤ زنجيره فورمان د ناؤ زمانيدا
دورست دكته و نهؤ فورمه هه لگرين هزرينه و
نهؤ هزره واتايي دورست دكته و واتا ژي يا د
هوښا تاكه كه ساندا پاراستيه، له ورا ب بچو كترين
يه كه يا واتادارا زماني دهيه نياسين و هه مي جفاك
ل سهر نهؤي واتايي دريځه كه فتيه⁽²²⁾، له ورا ژي
هر زمانه كي نهؤ دوو ئاستيين تيدا ههين :

- 1 - دهنګ، كه رهستي خافي ههر زمانه كييه .
- 2 - واتا، ژ نه نجامي پيځه هاتنا دهنګان (مورفيم،
پهيف، رسته، تيځست) دروست دكهن.

(2-4) چوار - زمان يي تاييه ته ب مروڤانځه:

زمان ديارده كا جفاكيه و لدويش تاييه تمه ندي و
زهمينه سازيا مروڤان بوڤي دياردي روڤي خو
دگيريت، بهرامبر نهؤي چهندي د ناقبه را
گيانه وهراندا ريځين په يو ه ندي كرنې ناڤي زماني ل
سهر ناهيته دان، چونكه نهؤ ريځه د سنوردان و ب
تنې ب گيانه وهرانځه د گريداينه كو دهربريني ژ
دهمي (نهؤ) دكهن. ديسان بهرامبر نهؤي چهندي
مروڤان شيانين ههين كو دهربريني ژ ده مين ( )
بوري، نهؤ، ئاينده (بكن⁽²⁴⁾ . نهؤ هه مي هندي
جاره كا دي دوياتكه تهځه كو زماني مروڤي

ل ژير كارتپكرنا زماني فارسي گرييا (سالا پار)
ديته (پارسال) كو نهؤ ياسايه كي گري پيځه يي
زماني فارسيه و نهؤ ژ نه گري هه ځيړاني و
هه ځيړاتي و تيكه لسووني جهي خو د زماني
كوردی ژيدا كړيه.

ج - سيستمې واتايي:

مه بهست ژ په يره وي واتايي ((زماني مروڤان
وه كو ريځه ستنهك (سيمانتيكي) كاردكته، نهؤ
كار كرنه ژي لايه كي وي يي په يو ه نديداره ب
په يره وي ريځه ستنه دهنګانځه و په يره وي دوي يي
په يو ه نديداره ب ريځه ستنه واتاييځه و نهؤ هردوو
ريځه ستنه ب هه ځا كاردكهن و ريځه ستنه كا
دوو قولييا زماني ب ريځه دهن و هردوو پيځه
دبنه بنه كو كا زماني مروڤي (ناخفتن) ((⁽²¹⁾.

هر چهنده (واتا) تيځه هه كه يي لوسه و ب
ساناهي وه كو په يره و خو نا دهته دهست، بهلې ب
ره نهنكي ژ رهنګان واتا ژي ب دوو ئاراسته يين
سهره كي د ههر زمانه كيدا دهيه پولينكرن، يي
ئيكي ئاراسته ي سيمانتيكيه كو گرنگي ددهته واتا
بو ماوه ييا (حرفي) ههر په يځه كي د فهره نهنكا
زمانه كي ديار كريدا، يا دووي واتا پراگماتيكيه
كو ل دور مه بهست و ده ورو بهران د زمانه كي
ديار كريدا كاردكهن، بو نمونه:

دار = دار

نازاد ل ماله = ترؤمبلا وي يا ل بهر دهر گه هي.

ل گهل ئيک دچن و بهردهوام دکهښه بهر شوپا گهشه و گوهوريني و دښي پروسيسيدا ههر ناستهنگه کا بو زمانه کي ديارکری چيپوو دي گهفا لاوزبون و مرنى ل سهر وى زمانى چيپيت و دوير نينه زمانه کي دي جهى وى بگريت و مل بملى وى جفاکيښه روڼى خوڼي پهيوه نديکرنى گيريت.

(2) به ندى دووى - دياليکت:

په يفا گريکي (Dialektos) ل دهسپيکي ژ لايى گريکانښه بو ههر نهدامه کي ژ گروپين زمانى دهاته بکارهينان کو د بنياتدا ههمي پيکښه ژ زمانى گشتى هاتينه وهرگرتن (25).

ل دور هه بونا زارافي دياليکت د زمانى کورديدا ليکوله رهک دبيژيت: ((له زمانى کورديدا جگه زاراووى دياليکت، نهوا زاراووه کاني (زار، له هجه، شپوه) به کارديت)) (26)، ههروهسا زمانانين کورد هندهک زارافين دي بهرامبر دياليکت بکاردهين، مينا: ((زمانى نووسين، زمانى نه دهبي، زمانى نه ته وهبي، زمانى په تي، زمانى ستاندر، شپوه دياليکت، په چکه زار، شپوه زار، گوڤهر)) (27).

په يدا بونا دياليکتان د ناڅ زمانيدا دياردهيه کا سروشتيه و د شياندا نينه ريگري ل په يدا بونا نهوان بهيته کرن (28)، لهورا زانا و زمانانان ب گهلهک شپوهيان پيناسا دياليکتى کريه، وهکي ليکوله رهک دبيژيت: ((دياليکت شپوهيه که له شپوه کاني زمانى ناوچه يان کومه لايه تي يان کاتي که پيکهيڼ و يه که کاني روڼان و ريژمانى

دياردهيه کا جفاکيه، چونکه مروڅ د ناڅ جفاکيدا فيرى زمانى خودبيت، بهلى زمانى گيانه وهران ب ريکا فيربوونى فيرنابن، بهلکو زکماکيه وکومله کا گرتيه، لهورا زمان سهره کيترين و ب ساناهيترين نامرازه بو پهيوه نديى و گه هاندنا بيرو بوچوونان و ههلوپستان د ناقهرا مروڅاندا بکاردهيت. زنده بارى هندهک تايه تمه ندين ديتر، وهکي:

أ- مروڅ ب ريکا فيربوونى ژ خيزان و جفاکي خو فيرى زمانى دبيت و نهڅ زمانه ژ نهويه کي بو نهويه کا دي دهپته څه گوڤهاستن.

ب- زمان دياردهيه کا زيندييه، نانکو هندى مروڅ ل سهر روڼي نهردى بڅيت، زمان ژى دي زيندى و گهشه کهت و ههردهم دي گوهورين ب سهردا دهين.

ت- بهردهوام فورم و په يقين نوى د زمانيدا په يدا دبن، ب واتايه کا دي زمان بخو بخو داهيپته ره.

لهورا د شياندايه بيژين، زمان دياردهيه کا جفاکيه و ب تا که که سين ههر کومه لگه هه کيښه يا گريدايه، ب واتايه کا دي ههر جفاکه کي هه بيت، دي زمانهک هه بيت بو پهيوه نديکرن و دهربريني د ناقهرا تاكين ويدا و ب پيچه وانهى وى ژى دورسته، لهورا ههمي نه ندامين د ناڅ جفاکيدا پشکداريى د پروسيسيدا دکهن و ل سهر وى زمانى بکاردينين ب (دهنگ و فونيم و مورفيم و په يښ و رسته و واتايښه) دريککه فنيته و ههردوو ژى (زمان) و (جفاک) ب هيله کا ناسويى

تیرۆتسهلی دیالیکتی پیناسه دکهت و دبیزیت: ((کومه کا تایبه تمه ندیین زمانیه، ههمی تاکه که سین ئەفی ژینگه هی پشکداری د ئەفان تایبه تمه ندیان دکهت، ئەف ژینگه هه دبیته پارچه ک ژ ژینگه هه کا مهزنتر کو کومه کا دیالیکتان بخۆفه دگرت کو ب هنده ک تایبه تمه ندیین زمانی د جودانه و ب هنده ک تایبه تمه ندیین دی یا وه کهه فه، په یوه ندیا تاکه کسان پیکفه ل ئەوان ژینگه هان ب ساناهی دکهت و تیگه هشتا ناخفتنی د ناقههرا واندا په یدا دکهت))⁽³⁶⁾.

هەر ل دۆر پیناسا دیالیکتی (ئیراهیم ئەنيس) دبیزیت: ((کومه کا تایبه تمه ندیین زمانیه کو بو ئیک ژینگه دزفون و ههمی تاکه که سین ئەفی ژینگه هی د ئەفان تایبه تمه ندیاندا دپشکدارن))⁽³⁷⁾. د ناؤ پیناسین سه ریدا دیاردبیت کو زاناین زمانی دووپاتی ل سهر دوو خالین سهره کی دکهن، ئەو دوو خاله تایبه تمه ندیین دیالیکتان دیاردکهن، ئەوژی:

أ- دیالیکت ب دهقه ره کا جوگرافی یا دیار کریفه یا گریدایه، بو نمونه: بو زمانی کوردی ب شیوهیه کی گشتی ههتا رادهیه کی دشین سنۆرین جوگرافی بو دیالیکتان بهینه دانان، مینا: کرمانجیا سهری، کرمانجیا خوارو، بهلی ئەف تایبه تمه ندیه د ناؤ ههمی زماناندا وه کی ئیک نینه، بو نمونه: ب زهجهت بشیین سنۆرین جوگرافی د ناقههرا (فره نسا) و (پروقتنسالیا) و (ئهلانیا رۆژه لات) و (ئهلانیا رۆژنافا) دورستبکهین، چونکه جوداهیین

تایبه تی ههیه، زاری گوتراو چهند سیمایه کی گوکردنی تایبه تی ههیه، که بهر سیمما و ناوازه وه ده ناسریت))⁽²⁹⁾.

(Bernard Camera) دیالیکتی پیناسه دکهت و دبیزیت: ((دیالیکت شیوه زمانی ناخواتن گروپیکی لاوه کی جیاوازی خه لکه))⁽³⁰⁾. نیزیکی ئەفی و اتا بوری، هنده کین دی دیالیکتی ب ئەفی شیوهی پیناسه دکهن: ((مه بهست له دیالیکتیش بهو جیاوازیانه دهوتریت که له نیوان جوهره کانی یه ک زماندا ههیه، وه ک جیاوازی ریزمانی و لایه نی پیکهاته ی وشه و چۆنیه تی ده برین))⁽³¹⁾.

ههروه سا (Mario Pay) دیالیکتی ب شیوازی ناخۆیی ناخفتنیقه گریدهت و دبیزیت: ((بریتیه ژ شیوهیه کی ناخۆیی ناخفتنی کو د چوار چوقه به کی به رفه هدا دهیته بکارهینان))⁽³²⁾.

بهلی (محمد رزا باگنی) ل دۆر پیناسا دیالیکتی دبیزیت: ((ئهو جیاوازینه کو ب ناخفتنکه ریفه د گریدایینه و ژ ئەنجامی بارودۆخی ئەوی که سی د ناؤ جفاکیدا په یدا دبن))⁽³³⁾، ژ لایه کی دویقه خۆدانی پهرتوو کا ئەتله سا زمانی ئمازه ی د دهته دیالیکتی و دبیزیت: ((شیوهی جیاوازی ناخفتنی زمانیکی، له جفاک و ژینگه هی جیاواز به کار دهینرین))⁽³⁴⁾.

ههژی گۆتیییه (میشال زکریا) زی دیاردکته کو دیالیکت: ((ئهو گوهورپین د سه رئیک زماندا ل دهقه رین جودا و گروپین جودا پی دناخفن دهین))⁽³⁵⁾، ههروه سا لیکوله ره کی دی ب

د ناقبەرا هردووکاندا ب ساناهی ههست یی ناهیتە کرن⁽³⁸⁾.

ب-جوداهی د ناقبەرا دیالیکتان ب ساناهی دهیتە دیتن، وهکی جوداهیین دەنگی و ریژمانی و لیکسیکی کو ئەڤ جوداهییه دبنه ئەگەری هندی، تیگەهشتن ب ساناهی پەیداناویت. چونکه ((دیالیکتەکان شیوهی جیاوازی ئاخفتن، نهك شیوهی جیاوازی زمان، جیاوازییهکان له ئاستی ئاخفتندان نهك له سیستمی ئاستهکانی زمان))⁽³⁹⁾، ئەڤه ژ لایهکیڤه و ژ لایهکی دویڤه

1-3) جوداهیین فۆنۆلۆجی:

1- یاسایی گۆهورپنا دەنگان:

ك. س	ك. خ
كهفت	كهوت
ههسپ	ئهسپ
حهتاڤ	ههتاو
عهسمان	ئاسمان
سڤك	سۆك

2- یاسایی جهگۆهورپنا دەنگان:

ك. س	ك. خ
جمعه	جوعمه
خيز	زيخ
نك	كن

3- یاسایی ژناقچوونا دەنگان:

ك. س	ك. خ
قوتابيا	قوتابيان
برن	بردن
بهغدا	بهغا

4- یاسایی ھەلانجانا دەنگان:

ك. س	ك. خ
پەيوەندی	پيۆەندی
پەپرەو	پپرەو

5- یاسایی گۆنجانا دەنگان:

ك. س	ك. خ
شەمبی	شەمە
ھەفدە	ھەفقە

6- یاسایی نەگۆنجانا دەنگان:

ك. س	ك. خ
بەلی	بەلی
دل	دل

(3-2) جوداھییەن مۆرفۆسینتاکسی:

1- مۆرفیمین کەسیین لکاو:

کۆمەلە کا مۆرفیمین ریککەفتی ل (ك، س) ھەنە، بەرامبەر دوو کۆمەلین مۆرفیمین ریککەفتی ل (ك، خ) ھەنە، ئەوژی:

تاک	جەنەفین کەسیین جودا (ك.خ)	جەنەفین لکاو (خاوەنداری) (ك.خ)	جەنەفین لکاو (ریککەفتن) (ك.خ)	جەنەفین کەسیین جودا (دەستا - 1) (ك.س)	مۆرفیمین ریککەفتنی (ك.س)	جەنەفین کەسیین جودا (دەستا - 2) (ك.س)
1	تاک	م	م	ئەز	م	من
2	تاک	تۆ	یت	تو	ی	تە
3	کۆ	ئەو	ات / یت	ئەو	Θ	وی / وی
1	تاک	ئیمە	مان	ئەم	ین	مە
2	تاک	ئێو	تان	ھوین	ن	وہ / ھوہ
3	کۆ	ئەوان	یان	ئەو	ن	ئەوان

2-مۆرفیمین نفشی:

دوخی خستنهپالی د (ك.س) بۆ حالهتی تاك بۆ نیر مورفیما (ی) و می (ا) و بۆ حالهتی كۆ (رەگەز ل بەرچاؤ ناهیتە وەرگرتن و بۆ نیر و می ئەفۆ مورفیما بەکاردهین (ین، یت، ید) بەرامبەری وی د (ك.خ) بۆ حالهتی تاك بۆ نیر و می (ی) بەکاردهیت بەلی (ه) ژى جاران بەکاردهیت بتایهت دەمی هەقالنافهکی چونیەتی ژ برگهکی پتر بیت ل پشت بهیت و ب مەرجهکی ئەو ناؤیی ناسیاربیت:

مۆرفیمین نفشی	(ك.خ)	مۆرفیمین نفشی	(ك.س)
<u>مۆرفیمین دوخی خستنهپال</u>			
نینه	- كورپی من هات. (تاك)	(ی) بۆ (نیر)	- كورپی من. (تاك)
	- كورپانی من هاتن. (كۆ)	.....	- كورپین من هاتن. (كۆ)
	- كچی من هات. (تاك)	(ا) بۆ (می)	- كچا من. (تاك)
	- كچانی من هاتن. (كۆ)	.....	- كچین من هاتن. (كۆ)
<u>مۆرفیمین دوخی تیان</u>			
نینه		(ی) بۆ (می)	- نارینی چ نه گوت. (تاك)
	نینه		- كچان چ نه گوت. (كۆ)
		(ا) بۆ (نیر)	- نازادی ترۆمبیل هازوت. (تاك)
			- كوركەن چ نه كوت. (كۆ)
<u>مۆرفیمین دوخی بانگكرنی</u>			
نینه		(ی) بۆ (می)	- كچی وەرە. (تاك)
		بانگكرنی.	- گەلی كچان وەرن. (كۆ)
			- كورپو وەرە. (تاك)
		(و) بۆ (نیر)	- گەلی كوران وەرن. (كۆ)
		بانگكرنی.	

3-مۆرفیمین دەمی:

د پیکهاتەیا (نافی کاری) یا زمانی کوردیدا ل هەردوو دیالیکتین (ك.س) و (ك.خ)، ژبلی (رەگەز) کاری - مورفیما تەوەرە -) و (ن) یا مورفیما (كۆ) ئەفۆ پینج مورفیمین هەیین (أ، ت، ی، وو، د) کو دچنە سەر رەگەز کاری و دەربرینی ژ (دەمی رابوردوو) دکەن و ئەفۆ چەندە د دیالیکتا (ك.خ) ب زەلالی دیاردەن، لی د دیالیکتا (ك.س) ژ فان هەر پینج مورفیمین بوری مورفیما (د) دیار ناییت و دبیته (سفر):

(ك.س)	(ك.خ)
أ ، ت ، وو ، ی	أ ، ت ، ی ، وو ، د
کیلا	کیلا
هات	هات
چوو	کری
کری	چوو
مرد(د کرمانجییا سه‌ریدا (د) دبته (سفر).	مرد

4-مۆرفیمین دووباره‌کرنی:

مۆرفیما دووباره‌کرنی د (ك.س) (سه‌فه) یه و دکه‌فته دوماهیكا کاری، به‌لی د (ك.خ) دا (سه‌وه) یه، ژ هه‌ژی دیارکرنیه ئه‌فه هه‌مان مۆرفیمه کو د یاسایی فۆنۆلۆژیی گۆهۆرینا ده‌نگی (ڤ) بو(و) د ناقبه‌را هه‌ردوو دیالیکتادا دیاردبیت.

(ك.س)	(ك.خ)
هاته‌فه	هاته‌وه

5-مۆرفیما ده‌می ده‌یت:

د (ك.س) دا مۆرفیما ده‌می ده‌یت (دی) یه، به‌رامبه‌ر ل (ك.خ) دا مۆرفیمه‌كا تایبه‌ت بو ده‌می ده‌یت نینه، به‌لکی ب ریکه‌ه‌فالکاران ده‌ینه‌ده‌برین، وه‌کی:

(ك.س)	(ك.خ)
ئه‌ز دی سپیدی چم.	من به‌یانی ده‌رۆم.

(3-3) جوداهیین سینتاکسی:

بۆ نمونه ژ جوداهیین سینتاکسی (بکه‌ر نه‌دیار) دوو ته‌کنیکین جۆدا یین هه‌ین دناقبه‌را هه‌ردوو دیالیکتین (ك.س) و (ك.خ) دا و بقی ره‌نگی ژیری:

(ك.س)	(ك.خ)
أ- بکه‌ری رستی ده‌ینه‌لادان و به‌رکار دچینه‌جهی وی و ب ئه‌فی ره‌نگی:	أ- بکه‌ری رستی ده‌ینه‌لادان و به‌رکار دچینه‌جهی وی و ب ئه‌فی ره‌نگی:
- نه‌سرینی وانه‌خواند.	- نه‌سرین وانه‌خواند.
- وانه‌خاندا.	- وانه‌خویندا.

ب- مؤرفیما ناسیاری (سه که) دچینه سهر بهرکاری رستی و هردوو نهلمؤرفین (هاتن) ب شیوی هردوو نهلمؤرفین (هاته) و (هیته) ل دهسپیکا کاری رستی دهیته زیده کرن: دهمی رابوردوو: وانه هاته خواندن. دهمی رانهبوردوو: وانه دهیته خواندن. دهمی بهیته: وانه دی هیته خواندن.

ب- مؤرفیما ناسیاری (سه که) دچینه سهر بهرکاری رستی و هردوو نهلمؤرفین (را) و (ری) دچنه سهر دوماهییا کاری: دهمی رابوردوو: وانه که خوینرا. دهمی رانهبوردوو: وانه که دهخوینری. دهمی بهیته: وانه که دهخوینری.

(3-4) جوداهیین واتایی:

جوداهیین لیكسیکی د ناقبهرا دیالیکتین جودایین زمانه کیدا ژ نه گهر و هوکارین جیاوازین جوگرافی و ئابووری و كهلتووری و سیاسی و ئایینی د ناؤ ناخفتنه کهرین دیالیکتین جودایین ئیک زماندا پهدادین و زورجارا ژی نهؤ چهنده دبته نه گهره که ئیرینی بو دهوله مهنه کونا فهرهنگا گشتیا زمانی، ههلبهت نهؤ دیارده ژی ب رهنگه کی ژ رهنگان د زمانی کوردیدا یا بهرچاڤه بو نمونه وه کی دخی خشتی ژیریدا:

1- جوداهیین لیكسیکی، وه کی:

(ك.س)	(ك.خ)
زارۆك	منان
جفاك	كۆمهل
پهيف	ووشه
بهرسف	وهلام
دهسپيک	سهرهتا
سزان	گۆرانی
سپیده	بهیانی

2- هه مان فۆرمین لیكسیکی ب واتایین جودا، وه کی:

(ك.س)	(ك.خ)	شرۆڤه کرن
دین	دین	د (ك.س) دا ب راما نا (ئاین) و (شیت) ژی دهیت، د (ك.خ) دا ب (ئاین) بنتی دهیت.
دهم	دهم	د (ك.س) دا ب راما نا (كات) و د (ك.خ) دا ب (زار) دهیت.
تازه	تازه	د (ك.س) دا ب راما نا (جوان) و د (ك.خ) دا ب (ئاستا) دهیت.
مل	مل	د (ك.س) دا ب راما نا (شان) و د (ك.خ) دا ب (ئستۆ) دهیت.
خزم	خزم	د (ك.س) دا ب راما نا (مروڤین ژنی) و د (ك.خ) دا ب (كهس و كار) دهیت.

سهره رای نه فان جوداهیین (فۆنۆلۆجی)، ناخفتنه کهرین فان هردوو دیالیکتاندا ههیه و ب مۆرفۆلۆجی، رسته سازی، لیكسیکی، د ناقبهرا ساناهی د ههر دیالیکتی که ژ واندا دهیته فان هردوو دیالیکتین سهره کیین کوردیدا ههین، تیبینیکرن، نهوژی خه لکی ههر دهقهره کی خاله کا دی یا بهرچاڤه د شیوازی ناخفتنا روژانه یا نه کسنت و هیژ و ئاوازین جودا جودا بکار دئین

ژ لایەکی دیقە، وەکی راستیە کا زانستی دەیتە دیتن کو ((هەر زمانەك دابەش دیت ل سەر چەند زاران و هەر زارەك ژى سەرچەند شیوەزاران دابەش دیت، هەر شیوەزاریک ژى ل سەر چەند گوڤەران دابەش دیت))⁽⁴⁵⁾ کو ژ لایى جوگرافیکە چەند دیالیکت و شیوەدیالیکت و گوڤەر ژ ئیک دوو دویر بکەن، ئاستی جوداهیى د نایبەرا وانداییدەتر لیدەیت و ژ لایەکی دیقە چەند دیالیکت و شیوە دیالیکت و گوڤەر نیزیکی ئیکودوو بن، ئاستی جوداهیى د نایبەرا وانداییدەتر لیدەیت و هەندەك جارەن هوسا چیدیت کو دیالیکتەك ژ دیالیکتین زمانەکی دیارکری دی بیتە زمانى نقیسینی و ئاخفتنا دامودەزگەهین وەلاتی و دی بیتە بنەمایەك بو دیالیکتین دی⁽⁴⁶⁾.

(3) بەندی سى - جوداهی د نایبەرا زمان و دیالیکتیدا:

دەستپێك و جوداكرنا زاراقى (زمان) و زاراقى (دیالیکت) بو ئیکەمین جار د ناو شارستانیەتا گریکی پەیدا بوو، سەبارەت زاراقى (زمان) ئەڤ زاراقە د بنەرەتدا ژ پەیقا (logos) یا گریکی هاتیە وەرگرتن و (logos) ب مەبەستا (ئاخفتن) دەت، ئانكو واتایا (ئاخفتن) ی دا⁽⁴⁷⁾. ل ڤیری ب شیوەیەکی رۆن دیاردیت کو (زمان) د شارستانیەتا گریکیدا، ب واتایا خو یا ئەڤی سەردەمی نەبوو، بەلكو ب واتا جوړە و جوړیین زمانى (Variety) دەت. (Variety) مەبەست بى ئەو جوداهیین بەرچاڤن د ناو ئاخفتنا

و ل دوماهیى ژى ئەڤ چەندە دیتە وەکی ناسنامەیهکی بو هەر دیالیکتەکی ژ وان، ئەڤ دیاردە بخو ژى نە بتنى یا تاییەتە ب زمانى کوردیقە، بەلك دیاردە کا گشتییە و بو هەر زمان و دیالیکتەکی.

ب شیوەیەکی گشتی، د شیاندایە بیژین پتری جوداهیین د نایبەرا دیالیکتاندای د ئەڤان هەردوو ئاستین زمانیدا رویدەن:

1. لایەنى گریدای ب دەنگانقە، مەبەست ب ئەڤی لایەنى ئەو، ل دویف دیالیکتان دەنگین ئیک پەیقی و ریكا گوتنا وی جوداهی دکەڤیتی⁽⁴¹⁾.

2. لایەنى گریدای ب فەرەهنگیقە: مەبەست ژ ئەڤی لایەنى ئەو، ل دویف دیالیکتان گوهورین ب سەر فورم و واتایین پەیفاندا دەین⁽⁴²⁾.

کەواتە باهراپتیا جوداهیین د نایبەرا دیالیکتاندای دکەڤتە د هەردوو لایەنین دەنگی و فەرەهنگیدا⁽⁴³⁾ و ئەڤە ژى کارتیکرنە کا زورا نەربینی ناکەتە سەر بەرفەرەههون و ژیک دویرکەفتنا دیالیکتین زمانى، سەبارەت لایەنى ریزمانى ژى ب هەردوو ئاستین مۆرفۆلۆجى و سینتاکسیقە کیمز گوهورین ب سەردا دەین لى ئەگەر ئیکگرتنا زمانى ژ ئالیى ریزمانیقە لاواز بو بو شایى مەزنتز لى دەیت و زمان ب ساناهی نەشیت بەرەنگاریا پالدهرین ژیکجودابوونى بکەت و بەرە بەرە ئەڤ ئیکگرتنە لاواز دیت دی بیتە سەرەتا بو وی قوناغى کو هەر دیالیکتەك بەرەڤ زمانەکی سەر بەخو بچیت⁽⁴⁴⁾.

ره‌وشه‌نبیره‌یه‌ کا نه‌ده‌بی یا به‌رچاؤ نینه و هه‌روه‌سا د بوارى نقیسینیدا دهیته بکارهینان⁽⁵²⁾.

د شارستانییه‌تا ئینگلیزیدا، زاراڤین جودا بکاردهینان، ئانکو ئینگلیزان زاراڤی (زمانی) ستانده‌ر) بکارهینایه و (Patois) ل جهی زاراڤی (دیالیکت) ی بکارهینایه⁽⁵³⁾. ئانکو ل دهؤ ئینگلیزان (زمان) و (دیالیکت) هه‌رده‌م هه‌ش‌رکی د ناڤه‌را واندا هه‌بوون و چ ری‌ککه‌فتن د ناڤه‌را واندا نه‌بوون، ژبه‌ر نه‌فان نه‌گه‌ران:

1- ئینگلیز دینن، کو دیالیکت نه پشکه‌که ژ زمانی، به‌لکو ژ ده‌رفه‌ی زمانی یا دروستبووی.

2- دیالیکت ب جفاکه‌کی فه‌رمیقه‌ نه‌یا‌گریدا‌یه وب چاڤه‌کی نزم و کیم ته‌ماشه‌ی دیالیکتی د‌کرن.

3- دیالیکت د ناؤ چینین نزم و ئاخفتنا گوندان دهیته بکارهینان⁽⁵⁴⁾.

سه‌باره‌ت جوداهی د ناڤه‌را زمان و دیالیکتیدا، زمانقان و زانایین زمانی و جفاکی (سی) بۆچوونان به‌رچاؤ د‌کهن:

1- هنده‌ک زانا د‌بیژن کو چ جوداهی د ناڤه‌را زمان و دیالیکتیدا نینه⁽⁵⁵⁾.

2- هنده‌کین دی د‌بیژن، ب زه‌مه‌ت ئەم بشیین جوداهی د‌یاربکه‌ین⁽⁵⁶⁾.

3- هنده‌ک زانایین دی د‌یارد‌کهن کو چ‌ه‌ند پیڤه‌رین ریژه‌ی د ناڤه‌را زمان و دیالیکتیدا یین هه‌ین⁽⁵⁷⁾، کو ب ری‌کا نه‌وان پیڤه‌ران ئاریشا جوداهی هه‌تا راده‌یه‌کی چاره‌سه‌ردیته، چونکه

که‌سانین جفاکه‌کیدا د‌یاردیته، چ نه‌و جوداهی ژ لایى دیالیکتی بیت، یان ژ لایى شیوازیقه بیت⁽⁴⁸⁾.

زاراڤی (دیالیکت) د شارستانییه‌تا گریکیدا بۆ زمانی (فه‌رمی و نه‌ده‌بی) ده‌اته بکارهینان⁽⁴⁹⁾، ئانکو ب واتایه‌کا دی یونانیان (دیالیکت) ل جهی زمانی بکارهینایه، چونکه ل دهؤ یونانیان گه‌له‌ک دیالیکت هه‌بوون و هه‌رئیک بۆ مه‌به‌سته‌کی بکاردهات، وه‌کی: دۆریک، ئایونیک، نه‌تیکى...

هتد، زاراڤی (Patois) بۆ چینین نزم د جفاکیدا بکاردهات⁽⁵⁰⁾. رومانیان وه‌کی گریکان هه‌مان زاراڤ بۆ هه‌مان مه‌به‌ست بکارهینایه⁽⁵¹⁾. به‌لی ل

دهؤ نه‌وروپیان و ب تایه‌ته‌ی فه‌ره‌نسیان بزاف‌د‌کرن کو جوداهی د ناڤه‌را (دیالیکت) و (Patois) دا ب‌کهن، ل دویف بۆچوونا فه‌ره‌نسیان (دیالیکت) د کارهینانیدا جووره‌و جووریا هه‌ریمه‌ و نهؤ جووره‌و جووریه شیوازه‌کی تایه‌ته و دوو ساخله‌تان بۆڤه‌ د‌گریته، نه‌وژی:

1- یا ری‌کخسته‌یه و ری‌کویکه و بۆ ره‌وشه‌نبیره‌یه‌ کا نه‌ده‌بی دهیته‌بکارهینان.

2- (Patois) د کارین نه‌ده‌بی و فه‌رمیدا یا قه‌ده‌غه‌کریه و ناهیته بکارهینان و ب تنی ژ لایى هنده‌ک ته‌خین جفاکی و د هنده‌ک بوارین تایه‌تدا دهیته بکارهینان، ئانکو (دیالیکت) خزمه‌تا هنده‌ک کومه‌لگه‌هین خه‌لکی د‌کته، وه‌کی:

فه‌رمانبه‌رین بچویک، چونکه د جووره‌جووریا زمانیداچ ئاسته‌کی بلند نینه و د نقیسینیدا

جوداهی د نابقهرا زمان و دیالیکتیدا تشته کی
ریژویه، ههروهسا چونکه هر زمانه کی
تایه تمه دین جودا ییت هین، له ورا دی
هه ولدهین کهین کو پېقه رین بنه رته تی دیار بکهین:
1- پېقه ری دلنای:

ل دویف بوچونا هنده ک زمانانان، ئیک ژ
گرنګترین جودا هین د نابقهرا زمان و دیالیکتیدا
ئهوه کو زمان پېشکه فیتیه ژ دیالیکتی و ب
شپوهیه کی گشتی خه لک ههست دکهن کو زمان
ژ دیالیکتی د هنده ک لایه نین تایه تدا باشتره،
چونکه ستانده ریا د زمانیدا ئامازه یی دده ته ئهوی
پروسپی کو زمان یی لیکدایه و ریکوپیکه و
خودان سیستمه کی دیاره و ژ لای ریژمانی و
فهره نگی و ئه ده بیاتانقه یی پېشکه فیتیه⁽⁵⁸⁾. ئه فقه
ژی دزفریته فقه بو ئهوی کاری د ستانده ریکرنا
زمانیدا د هیته کرن، وه کی د زمانی فهره نسی و
ئینگلیزی و هه تال عه ره پیدا هاتیه کرن، ئه کادیمیا
فهره نسی ئهوا ل سال (1635) ی ژ لای
(Richelieu)⁽⁵⁹⁾ یقه هاتیه دانان، ئیک ژ
کومه کا ده زگه هین مه زن بو، ئه وین ل ئه وروپا
پشتی چه رخی ریئیسانس هاتینه دانان و کاری
سه ره کی یی ئه فی ئه کادیمی ئه بو، دانانا پېقه رو
و یاساین دورست بو زمانی نه ته وه یی و هه تا
نوکه ئه فقه ئه کادیمیه بو به لافکرنا په رتوو کین
ریژمانین هه لسه نګاندی و فهره نګین
باوهر پیکری یا به رده وامه، ههروهسا ل ده فقه
ئینگلیزان هنده ک قوتابخانه و زانکو و ده زگه هین
چاپه مهنی ب ئهوی کاری رابوینه، ههروهسا ل

ده فقه عه ره بان کورین زمانین عه ره یی پشکداریه کا
به رچا ف د پاقر کرنا زمانی عه ره پیدا ژ په یقین بیانی
کریه، زیده باری چه ندین رینما و پېقه رین جودا
جودا بو راگرتنا زمانی عه ره یی په تی⁽⁶⁰⁾.
2- پېقه ری تیگه هشتی:

مه بهست ژ ئه فی پېقه ری ئه وه کو ل ده می
ئاخفتنکه رین دوو دیالیکتان ل ئیکودوو دگه هن،
ل ئهوی ده می ئه فقه هه ر دوو دیالیکته د چه بن خانا
ئیک زماندا، به لی ئه گه ر ئاخفتنکه رین وان هه ر دوو
دیالیکتان ل ئیکودوو نه گه هن، ل ئهوی ده می
ئه وه هه ر دوو دیالیکت نه پشکه کن ژ ئیک زمان،
یان به رف دوو زمانی دچن⁽⁶¹⁾. وه کی
ئاخفتنکه رین (ک.س) و (ک.خ) ل ئیکودوو
دگه هن، چونکه دوو دیالیکتین د زمانی
کور دیدا. ب ئه فی پېقه ری ئینگلیزیا (له نه ده ن) و
یا (ئه دینبره) و یا (کیپ تاون) و یا (سیدنی) و
(تورنتو) و (مه یامی)، دیالیکتن بو ئیک زمان،
ئه وژی زمانی ئینگلیزی، چونکه ئاخفتنکه رین
ئه فان هه می دیالیکتان ل ئیکودوو دگه هن و ب
ئه فی پېقه ری ئیتالیا (فلوره نسا) و فهره نسیا
(پاریس) ی دوو زمانین سه ره به خو ده یته هژمارتن،
چونکه خه لکی هه ر دوو کان ل ئیکودوو
ناگه هن⁽⁶²⁾. به لی هنده ک جاران ئه فقه پېقه ره نایته
جوداهی د نابقهرا دیالیکتی و زمانیدا، چونکه
خه لکی (فینسیا) د خه لکی (سقلیه) ناگه هن،
سه ره رای کو دوو دیالیکتین ئیتالینه و نه (دوو
زمانن)، به لی ل گه ل هندی خه لکی هه ر دوو
دیالیکتان ل ئیکودوو ناگه هن⁽⁶³⁾.

3- پېقه‌ری نافرایی:

سه‌بارت ئه‌فی پېقه‌ری لیکوله‌رک ئاماژه‌ی د ده‌تی ب ئه‌فی شیوه‌ی: ((ب باوهری زمانه‌وانی کومه‌لایه‌تی ته‌نیا یه‌ک جیاوازی هه‌یه له نیوان زمان و زار ئه‌ویش ئه‌ویه زمان ناودارتره. هېچ خه‌وست و له‌که‌یه‌کی پیوه‌نینه واته که‌س گله‌بی لی ناکا، به‌لام زاری ناوچه‌بی له رووی کومه‌لایه‌تییه‌وه به چاویکی تر سه‌یرده‌کری ب تایبه‌تی که که‌سیک ده‌چینه ناوچه‌یه‌کی تر، ئه‌گه‌ر به زمان قسه بکا (زمانی ستاندر) به ئاسایی داده‌نری، به‌لام ئه‌گه‌ر به (زار) قسه بکا ئه‌وا به ئاسایی دانانری)) (64).

4- پېقه‌ری نه‌ته‌وه‌یی:

زمان ده‌ربرینه‌کا گشت نه‌ته‌وه‌یی، به‌لی دیالیکت شیوازی ده‌ربرینا پشکه‌کی ژ نه‌ته‌وه‌یی کو ب ریکا چه‌ند هوکاران دیالیکت په‌یدا بوینه (65).

5- پېقه‌ری قه‌باره‌ی:

قه‌باری زمانی بی جوگرافی به‌رره‌ه‌تره ژ دیالیکتی، ئانکو مه‌زنترین جوهره و جوړیښت یه‌کیښت زمانی یښ د ناڤ زمانیدا هه‌ین و جوهره و جوړیښت بچویک یښ د ناڤ دیالیکتیدا هه‌ین، بو غوونه: زمانی ستاندری ئینگلیزی ب تنی ئیک دیالیکته د ناڤ هژماره‌کا دیالیکتاندا، وه‌کی: دیالیکتا (یورکشایر) و یا (هندی) و یا (ئهمریکی)... هتد، ژ بهر ئه‌وی چه‌ندی زمانی ئینگلیزی مه‌زنترین جوړی قه‌باره‌یه د ناڤ زمانی ئینگلیزیدا (66). ئانکو په‌وه‌ندی د نافرایی زمان و دیالیکتیدا، ئه‌و

په‌وه‌ندییه ئه‌وا د نافرایی گشت و تایه‌تیدایه و زمانه‌ک چه‌ندین دیالیکتان بخوڤه‌دگریت و هه‌رئیک ژ وان تایه‌تمه‌ندیښت جودا یښ هه‌ین، به‌لی ل گه‌ل هندی ئه‌و هه‌می دیالیکته د هنده‌ک تایه‌تمه‌ندیان پېقه‌دگریداینه و زمانی ئیگگریتی ئه‌فان هه‌می تایه‌تمه‌ندیان بخوڤه‌دگریت (67).

6- پېقه‌ری هه‌ژیا‌تی:

ئو هه‌ژیا‌تیا - پرستیجا - زمانی هه‌ی دیالیکتی نینه، چونکی زمان د نقیسنین فهرمیدا ده‌یته بکاره‌ینان، ل ئه‌وی ده‌می ئه‌و جوړی د نقیسنیندا نه هه‌ینه بکاره‌ینان دیالیکتیښت و قافارتنا زمانی ژ دیالیکتی دزفرینه‌فه بو ئه‌وی برستیجی ئه‌وا هه‌ر ئیک ژ ئه‌وان هه‌ی و ئه‌فه تشته‌کی به‌رچا‌فه بو پتریا خه‌لکی، ئه‌وژی ب پله‌یا ئیکی پالپشتیا خو ددانینه ل سه‌ر هندی کا دنقیسنین فهرمیدا ده‌یته بکاره‌ینان یان نه ب ئه‌فی ره‌نگی دی بین خه‌لک ل بریتانیا زمانی نقیسنی ب دیالیکت ده‌ژمی‌ریت (68)، ل دویف بوچوونا (Hudson) ی ئه‌فه گرنگترین پېقه‌ره بو جودا کرنا زمانی ژ دیالیکتی (69).

7- پېقه‌ریښ جودا:

((زمان به پی ره‌گه‌زی ئه‌ندامانی کومه‌ل ناگوری، به‌لام زار به پی ره‌گه‌زی جوگرافیا و دابه‌شبوونی چینه کومه‌لایه‌تییه‌کان ده‌گوری)) (70).

راسته‌یه‌کا هه‌ی کو چ گومان تیدانینه، ئه‌وژی چ جوداهیه‌کا مه‌زن د نافرایی دیالیکت و زمانیدا نینه، چونکه زمان د بنه‌رتدا دیالیکته و دیالیکت

هندي ناگههينيت کو زمان مهزنتره ژ لايي
 قهباره يفه ژ ديالېکتان، بهلکو نهوی واتايي
 دگههينيت، دهمی ديالېکتان ديبته زمان، نهو
 ديالېکت وهکی سهنته ره کی سهره کی بو هه می
 ديالېکتين دی ليدهيت، ههروه سا ب رهنکه کی ژ
 رهنگان ديالېکتين دی دبنه سيهر بو دياليتا بوويه
 سهنته ر.

ههلبژارتنا ديالېکتان کی بو دروست کرنا زمان
 ستاندهر ل سهر بهيزترين هوکار د جفاکيدا
 دمينيت، نه جفا چ هوکاره کی ناييني يان نابووری
 يان سياسي يان جفاکی بيت، لهورا وی ديالېکتان
 دهسته لاتداریه کا زورا مهزن يا هه می، ههتا بشيت
 هه می ديالېکتان دی ل دور خو کومبکته و
 بيته ديالېکتان سهنته ر و پاشی زمانه فهرمی نهوی
 وهلاتی .

چ جوداهی دناقههرا زمان و ديالېکتان نينه،
 بهلکو ب تنی جوداهی دورست دبيت، دهمی
 ديالېکتان دهيت ههلبژارتن و ديبته زمان
 سهره کی ل وهلاته کی، دبيت نهو ديالېکتان وهک
 زمان دهيت سه پانندن، نه ل ناستی ههژی بيت، بهلی
 ژ بهر نه گهرين د خالا دوويدا هاتين، دهيت
 ههلبژارتن .

(5) پهراویز:

1. کمال بشر: علم اللغة الاجتماعي، ل 153.
2. موسی حامد موسی خلیفه: مدخل الى اللغويات، ل 13.
3. کمال بشر: المصدر نفسه، ل 153-154.
4. محمد محمد یونس علی، وصف اللغة العربيه دلاليًا في جوو الدلاله المركزيه، 18.
5. De Saussure: courses in General linguistics, p. 150.
6. محمد معروف فتاح: زمانهوانی، ل 5.
7. روی. س. هجمان: اللغة و الحياه و الكبيعه البشريه، ل 15.
8. محمد معروف فتاح: هه مان ژندهر، هه مان ل 8.
9. ج. فندريس: اللغة، ل 306.

ژی د بنه رت جورا و جوریا زمانیه، بهلی جوداهی
 نهوه ديالېکتان ژ ديالېکتان و ژ بهر هوکاره کی
 سیاسی، يان یی نايینی، يان یی جفاکی، يان یی
 نابووری، يان ژ بهر هنده ک کاودانین تاييهت دی
 بيته زمانه کی نه ته وهی یی فهرمی، ل وی ده می کو
 ديالېکتان کا دی، بهلکی ژ ديالېکتان بهری گهلهک
 باشتر بيت، بهلی دانپيدان پی ناهيته کون، بو
 نمونه: نه گهر (تهوراتا نهلمانی) ل سهر ديالېکتان
 بهرلیني هاتبا وهر گيران، بيگومان ديالېکتان
 بهرلیني دايته زمانه نهلمانی یی په تی، نه ديالېکتان
 هانوفه ره، نه جفا ل فیری نه م دشين بيژين دور
 هه می دورا دهسته لاتداریا بلنده و ههروه سا
 دانپيدانا وی دهسته لاتداریا ب ديالېکتان کی کو
 بلند بکته، بو ناستی زمانه فهرمی یی نه ته وهی
 و ديالېکتان دی فهراموش بکته (71).

(4) نه نجام:

گهلهک را و بوچوون ل سهر تيگهه می زمانين
 ههين و نهو جوداهيه د ناقههرا زماناناندا بو
 جوداهی د ناقههرا بهريخودانا وان بو بابته تی و
 ريبازين وان د وانه و شروفه کونين خودا
 بکارهينان دزفريته فه، بهلی هه می زمانان
 دريککه فينه ل سهر هندي کو هه ر ملله ته کی و
 جفاکه کی زمانه خو یی تاييهت یی هه می، لهورا
 هه بوونا هژماره کا زور ژ زمانين جودا جودا بو
 جوداهيا جفاکان دزفريته فه .

بيگومان هه ر زمانه ک ژ هژماره کا ديالېکتان
 پيکدهيت و نهفه تشته کی سروشته، چونکی
 ديالېکت فهریژا زمانیه، بهلی ل گهله هندي نهفه

10. ستیفن نولمان: دور الکلیمه فی اللغه، ل 33.
11. Henry Sweet: ئیکهمین ده‌نگسازئ بریتانییه، هه‌روه‌سا دانهرئ ئه‌لفایییا جیهانییه.
12. حاتم صالح الحجامن: علم اللغه، ل 132.
13. عبده الراجحی: فقه اللغه فی الکتب العربیه، ل 73.
14. زمانین سروشتی: ئەو زمانین زیندینه کو مرۆف بۆ کریارا تیگه‌هشتن په‌یوه‌ندیکرئ بکاردهین.
15. عه‌بدوله‌هاب خالده: ده‌ستیکه‌ک بۆ زمانقانییا پراکتیکی، ل 14.
16. عه‌بدوله‌هاب خالده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 18.
17. ج. فندریس: اللغه، ل 62.
18. وریا عومەر ئەمین: چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، ل 252.
19. ماریو بای: أسس علم اللغه، ل 56.
20. عه‌بدوله‌هاب خالده: ژێده‌رئ به‌رئ، ل 22.
21. عه‌بدوله‌هاب خالده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 18.
22. عه‌بدوله‌هاب خالده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 26.
23. عه‌بدوله‌هاب خالده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 24.
24. Julie M. Groves: language or Dialect or Topolect , p 6.
25. سلام ناوخۆش و ناریمان خۆشناو: زمانه‌وانی، ل 171.
26. عبده‌ولمناف ره‌مه‌زان ئەحمده: ئەتله‌سی زمانی، ل 11.
27. یوسف شریف سه‌عید: زمانه‌وانی کاره‌کی و فه‌ره‌ه‌نگسازئ، ل 106.
28. یوسف شریف سه‌عید: هه‌مان ژێده‌ر، هه‌مان لاپه‌ر.
29. بیژنارد که‌مرئ و هنده‌کین دی: زمان، ل 23.
30. سلام ناوخۆش و ناریمان خۆشناو: هه‌مان ژێده‌ر، ل 171.
31. ماریو بای: المصدر نفسه، ل 69.
32. محمد رچا باگئی: پیرامون زبان و زبانشناسی، ل 79.
33. عبده‌ولمناف ره‌مه‌زان ئەحمده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 14.
34. میشتال زکریا: الالسنیه و علم اللغه الخدیپ، ل 120.
35. سامی عیاد حنا و اخرون: معجم اللسانیات الخدیپه، ل 37.
36. ابراهیم انیس: فی اللهجات العربیه، ل 16.
37. ج. فندریس: المصدر نفسه، ل 309 – 310.
38. عبده‌ولمناف ره‌مه‌زان ئەحمده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 14.
39. J.K. chambers and Peter trudgill: Dialectology , p. 5.
40. عامر الزناتی الجابری: اللغویات، ل 49.
41. عامر الزناتی الجابری: المصدر السابق، الصفحه نفسها.
42. م. 44. 44. میلکا افیش: اتجاهاات البحب اللسانی، ل 118.
43. یوسف شریف سه‌عید: زمانه‌وانی کاره‌کی و فه‌ره‌ه‌نگسازئ، ل 106.
44. ده‌لال احمد صالح: کارگێریا هۆکارین جوگرافی ل سه‌ر دابه‌شبوونا زاران بۆ سه‌ر گۆفهران، ل 20.
45. یوسف شریف سه‌عید: هه‌مان ژێده‌ر، ل 106.
46. موسی حامد موسی خلیفه: مدخل الی اللغویات، ل 13.
47. شێرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدوله‌سلام نه‌جه‌دین عه‌بدوللا: زمانقانییا کاره‌کی، ل 68.
48. هه‌دسن: علم اللغه الاجتماعی، ل 54.
49. هه‌دسن: المصدر السابق، ل 54.
50. شێرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدوله‌سلام نه‌جه‌دین عه‌بدوللا، هه‌مان ژێده‌ر، ل 105.
51. کمال بشر: المصدر نفسه، ل 225.
52. هه‌دسن: المصدر نفسه، ل 54.
53. Ronald Wardhaugh: An introduction sociolinguistics , p30.
54. کمال بشر: علم اللغه الاجتماعی، ل 226.
55. کمال بشر: المصدر السابق، ل 221.
56. کمال بشر: المصدر السابق، ل 227.
57. Ronald Wardhaugh; Ibid , p. 30.
58. Armand Jean du Plessisde Richelieu(1585- 1642 زانایه‌کی ئاینی یی فره‌نسی یی پایه‌ به‌رز (کاردینال) بوو، ل
- سالا (1616) بۆ وه‌زیرئ ده‌رفه‌یی فره‌نسا، ل گه‌ل کارئ خۆ یی ئاینی و سیاسی گرنه‌کا مه‌زن دا لایه‌نین زمانی، له‌ورا ل سالا (1635) ی Academia Francaise (دامه‌زراند و نه‌ف ئه‌کادیمی ئیک ژ وان پینگافان کو بوویه نه‌گه‌رئ گه‌شه‌ کرنا زمانی فره‌نسی، هه‌روه‌سا گه‌شه‌ کرنا چاپئ و به‌لافیوونا وی ل فره‌نسا.
59. شه‌ده‌ فارغ واخرون: مقدمه‌ فی اللغویات المعاصره، ل 59.
60. هه‌دسن: المصدر السابق، ل 59.
61. محمود احمد نخله: افاق جدیده فی البحب اللغوی المعاصر، ل 125.
62. انیس فریحه: اللهجات وأسلوب دراستها، ل 78.
63. قه‌یس کاکل توفیق: ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی و پلانی زمان، ل 64.
64. عه‌بدوله‌ناف ره‌مه‌زان ئەحمده: هه‌مان ژێده‌ر، ل 31.
65. هه‌دسن: المصدر السابق، ل 54.
66. علی ناصر غالب: اللهجات العربیه – له‌جه قبیله‌ أسد، ل 37.
67. هه‌دسن: المصدر نفسه، ل 55.
68. هه‌دسن: المصدر نفسه، ل 55.
69. بکر عمر علی و شێرکۆ حه‌مه ئەمین قادر: زار و شیوه‌زاری، ل 14.
70. انیس فریحه: المصدر نفسه، ل 79.
- (6) لیستا ژێده‌ران:**
- 1- بکر عمر علی (2006)، شێرکۆ حه‌مه ئەمین قادر، زار و شیوه‌زار، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی چوار چوار.
- 2- بیژنارد که‌مرئ و هنده‌کین دی (2007)، زمان ، و: کامیل محمه‌د قه‌ره‌داخی، چاپی یه‌که‌م.
- 3- ده‌لال احمد صالح (2007)، کارگه‌ریا هۆکارین جوگرافی ل سه‌ر دابه‌شبوونا زاران بۆ سه‌ر گۆفهران، نامه‌ی ماسته‌ر نه‌ به‌لافکریه، زانکویا ده‌هۆک = کولێژا ئادابی، ده‌هۆک.
- 4- سلام ناوخۆش و ناریمان خۆشناو (2010)، زمانه‌وانی، به‌رگه‌کان (چواره‌م، پینجه‌م، شه‌شهم، حه‌وته‌م)، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر.
- 5- شێرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدوله‌سلام نه‌جه‌دین عه‌بدوللا (2011)، زمانقانییا کاره‌کی، چاپی ئیکئ، چاپخانه‌ی خانی، ده‌هۆک.
- 6- عه‌بدوله‌سلام نه‌جه‌دین عه‌بدوللا (2008)، شیکردنه‌وه‌ی ده‌قی شیعری له‌ رووی زمانه‌وانیه‌وه، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.
- 7- عبده‌ولمناف ره‌مه‌زان ئەحمده (2009)، ئەتله‌سی زمانی، نامه‌ی ماسته‌ر نه‌ به‌لافکریه، زانکوی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولێر.
- 8- عبده‌ولهاب خالده موسی (2005)، زمان و زمانقانی، چاپی ئیکئ، چاپخانه‌ی هه‌وار، ده‌هۆک.
- 9- قه‌یس کاکل توفیق (2007)، ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی و پلانیسی زمان، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ده‌زگای ئاراس، هه‌ولێر.
- 10- محمد معروف فتاح (1990)، زمانه‌وانی، هه‌ولێر.
- 11- ابراهیم انیس (1998)، فی اللهجات العربیه، الگبعه‌ الپالیه، مکتبه‌ الانجلو المصریه، القايره.
- 12- انیس فریحه (1989)، اللهجات و اسلوب دراستها، الگبعه‌ الپانیه، دار الجیل، بیروت.
- 13- ج. فندریس، اللغه (1950)، ت: عبدالحمید الدواخلی و محمد القصاص، مکتبه‌ لجنه‌ البیان العربی، القايره.
- 14- حاتم صالح الحجامن (1989)، علم اللغه، گنج بمگایع التعلیم العالی، بغداد.
- 15- روی. س. هیجمان (1990)، اللغه والحیاه والگبعه‌ البشریه، ت: داود حلمی احمد السید، الکویت.
- 16- ستیفن نولمان (1986)، دور الکلیمه فی اللغه، ت: کمال محمد بشر، الگبعه‌ العاشره، مکتبه‌ الشیاب، القايره.
- 17- شه‌ده‌ فارغ واخرون (2002)، مقدمه‌ فی اللغویات المعاصره، دار المعرفه‌ الجامعیه، الاسکندریه.
- 18- عامر الزناتی الجابری (2010)، اللغویات ، (مقرر دراسی) جامعه‌ الملک سعود، الریاج.

- 19-عبدہ الراجحی (1978)، فقه اللغة في الكتب العربية، دارالنهجہ العربیہ للکتاب والنشر، بیروت.
- 20-علی ناصر غالب (2010)، اللهجات العربیة، الکتب العربیة، الکتب العربیة، دار الحامد، عمان.
- 21-کارل دیتز بونتج (2003)، المدخل الی علم اللغة، ت: سعید حسن البحری، الکتب العربیة، القاهرة.
- 22-کمال بشر (...)، علم اللغة الاجتماعی (مدخل)، دار الغریب للکتاب والنشر، القاهرة.
- 23-ماريو باي (1998)، اسس علم اللغة، ت: احمد مختار، الکتب العربیة، عالم الکتب، القاهرة.
- 24-محمد سعید احديد و علی حسن مزبان (2006)، في اللسانيات الاصوات و البنية و التراكيب و الدلالة، دار الشموع و الیقافه، بنغازی.
- 25-محمد محمد یونس (1993)، وصف اللغة العربیة دلاليًا في جوار الدلالة المركزيه، منشورات ج- الفاتح، ليبيا.
- 26-محمود احمد نخله (2002)، افاق جدیدہ في البحث اللغوی المعاصر، دار المعرفه الجامعيه، الاسكندريه.
- 27-موسی حامد موسی خلیفه (2009)، مدخل الی اللغویات، الکتب العربیة، الأولى، مکتبه الرشید، الیراق.
- 28-میشال زکریا (1983)، اللسنیة و علم اللغة الحدیپ، الکتب العربیة، المؤسسة الجامعیة للدراسات و التوزیع و النشر، لبنان.
- 29-میلکا افیتش (2000)، اتجاهات البحث اللسانی، ت: سعید عبدالعزیز مصلوح و وفاو کامل فايد، الکتب العربیة، الهيئة العامة لشؤون المطابع الامیریة.
- 30-هدسن (1987)، علم اللغة الاجتماعی، ت: عبدالامیر الاعسم، الکتب العربیة، دار الشؤون الیقافیة، العراق.
- 31-محمد رجا باگنی (1385)، زبان و زبانشناس (مجموعه مقالات) چاپ سوم، انتشارات آگاه، تهران.
- 32 - De Saussure (2011), Courses in General linguistics, Columbia University press, United States of America.
- 33 - J.E.chambers , and Peter Trudgill (2004), Dialectology, second edition, Cambridge University press, London.
- 34 - Julie M . Groves (2008), Lnuage or Dialect or Topolect ? Acomparision of theAttitudes of Hong Kongs and Main chainese towards the status of Cantonese, Hong Kong Baptist U niversity, University of Pennsylvania, USA.

ملخص البحث:

تعد كل من اللغة و اللهجة من اهم المواضيع التي يتم الاهتمام بها في الوقت الحاضر من الناحية البحثية، باعتبار ان اللغة و اللهجة ترتبطان بصورة مباشرة بمعظم مجالات حياة الانسان، و على الرغم من ذلك فان علماء اللغة قد حددوا مقاييس عدة من اجل تحديد الاختلاف بين اللغة و اللهجة ، و لكنهم لحد الان لم يتوصلوا الى رأي حاسم حول اسبقية اي منهما على الاخرى، و وفقاً لهذا الامر فان الهدف من هذه الدراسة ، هو اثبات عدم وجود اية اختلافات جذرية بين اللغة و اللهجة، كون ان هذا الاختلاف يظهر فقط عندما يتم اختيار لهجة من اللهجات من قبل بعض الشعوب لتكون اللغة الرسمية لهم ، او بمعنى اخر، ان تلك اللغة كانت في الاصل هي لهجة محلية، و تحولت الى لغة رئيسية بسبب عوامل عدة تختلف باختلاف ارتباط ذلك العامل بالسلطة العامة لدولة من الدول، و قد تكون هذه العوامل : اما سياسية او اقتصادية او دينية او اجتماعية.

قسمت هذه الدراسة الى ثلاثة مباحث، فضلا عن المقدمة و النتائج التي تمخضت عنها، حيث خصص المبحث الاول للإشارة الى اللغة، و المبحث الثاني خصص للحديث عن اللهجة، في حين كرس المبحث الثالث لتوضيح الاختلاف بين اللغة و اللهجة.

Abstract:

Language and dialects are one of the most important subjects for research nowadays since they are related directly to all fields of life. Nevertheless linguists refer to some parameters to identify the difference between language and dialect and yet they have not arrived at a final decision to identify which precedes which thus, the aim of this study is to approve that there are no radical difference between language and dialect because this difference appears when a dialect is chosen by some people to become their formal language, due to several factors which differ because the relation of that factor with the authority of the state differs. These factors might be political or economical or religious or social.